

פרק ז

קרנות המזבח

לעומת זאת, בשיטה מקובצת (אות א) מביא שיטת 'יש מפרשים', שלדעתם דברי רב כהנא מוסבים על קרנות אחרות: "קרנות המזבח חלולות היו כדתנן במסכת מידות בקרן מערבית דרומית היו שני נקבים... שהדמים הניתנים על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהם".

לפי פירוש זה, רב כהנא מדבר על הקרנות שביסוד ולא על הקרנות שבראש המזבח.

ייתכן שהטעם לפירוש זה הוא שכך כתוב במשנה במידות (ג,ב) במפורש, ויש להתאים את דברי רב כהנא לאמור שם. טעם נוסף אפשרי לפירוש זה, שמהפסוק: "ומלאו כמזרק כזוויות מזבח" שרב כהנא לומד ממנו שקרנות המזבח חלולות, משתמע שזוויות המזבח מלאות דם כמזרק, ואם כן לא מדובר על הקרנות שבראש המזבח, שאין בהן אלא מעט דם, אלא על קרנות שדם רב מגיע אליהן, כלומר הקרנות שלתוכן שופכים את שיירי הדם.

ב. שיטת תוס'

זה לשון תוס' (ד"ה ומלאו כמזרק): "ומלאו כמזרק כזווית מזבח - הוה מצי לאתויי מתניתין דמסכת מדות 'ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין שני חוטמין דקין, שהדמים שהיו נתונים על יסוד דרומית יורדין בהן ומתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון'; אלא ניחא ליה לאיתויי דרב כהנא, משום קרא. ובקונטרס פירש, שהנקבים היו בד' קרנות, שיפול דם חטאת לתוכן ויבלע; ותימה לפירוש, שלא היו המתנות למעלה, אלא כנגד חודה מבחוץ".

ניתן לפרש את דברי תוספות בשני אופנים:

א. דעתם כרש"י, שמדובר על ראש המזבח, ובאו להעיר שתי הערות: האחת, שלצורך הסוגיה (שאין מטרתה לדון על הנקבים בקרנות, אלא רק להוכיח שניתן להניח גוף כלשהו במזבח בשעת

במסכת זבחים (נד,ב) מובאים דברי רב כהנא: "קרנות של מזבח חלולות היו¹, דכתיב (זכריה ט,טו): ומלאו כמזרק כזוויות מזבח". בפרק זה נברר באלו קרנות מדובר: האם אלו הקרנות שבראש המזבח או שהמדובר הוא על הקרנות שביסוד המזבח?² עוד יש לברר: כיצד היו הקרנות חלולות, ולשם מה?

א. מחלוקת ראשונים: אלו קרנות חלולות

נחלקו ראשונים על אלו קרנות דיבר רב כהנא:

רש"י (ד"ה קרנות של) מפרש: "קרנות של מזבח חלולות היו - נקבים נקבים עמוקים בארבעתן, שיפול דם החטאת ויבלע לתוכו. כמזרק כזוויות מזבח - אלמא בית קיבול יש כמזרקים".

מאזכור דם החטאת, הניתן בחציו העליון של המזבח, מתברר שרש"י מפרש את הדברים על הקרנות שבראש המזבח. כך גם משתמע מלשונו 'בארבעתן', שכן בזוויות שביסוד המזבח היו שלוש קרנות בלבד.

תוס' (שם ד"ה ומלאו) מקשים על רש"י, שהמתנות לא היו בגג הקרן אלא בצידה, כנגד חודה, כמבואר בזבחים (נג,א).

יש שתירצו בדעתו, שעל כל פנים מעט מן הדם עשוי להיכנס לקרנות גם כשנתינתו בצד הקרן (צאן קדשים; תוספת קדושה), ויש שתירצו, שכוונת רש"י שהנקבים שבקרן לא היו פתוחים כלפי מעלה, אלא פתוחים לצד, וכך דם החטאת נבלע במזבח. על פי דרך זו, לא מדובר על חלל גדול בקרן, אלא על סדרה של נקבים קטנים, וכמשתמע מלשון רש"י "נקבים נקבים", וכן בד"ה דמחית: "מקלות וקסמים דקים נתן בין חלוקי האבנים, וכשיבש הוציאם, ונשארו מקומות בנקבים [חלולים]. שטמ"ק" (מעשה חושב פ"ו אות ג; ר"מ קאזיס מידות ג,א).

שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית... של בין הערבים היה נשחט על קרן מזרחית צפונית". ובמידות ג,ב: "ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים... שהדמים הניתנים על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהן". בתמיד ב,ה שנינו: "המערכה שניה לקטורת מכנגד קרן מערבית דרומית משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות", והגמ' בזבחים (נח, ב) מסתפקת האם הכוונה לקרן שבראש המזבח או לפינת היסוד.

1. הגרסה לפנינו בגמרא: "אבנים של קרנות חלולות היו", אולם רש"י והשיטה מקובצת (אות א) גורסים: "קרנות של מזבח", וכן בערוך (ערך מל 12) ובסמ"ג (לא תעשה ר"ץ), ובדק"ס ציין שכך הוא בכל כתבי היד.

2. לשון הפסוק "זוויות מזבח" יכולה להתפרש על כל מקום שהוא בפינת המזבח. גם לשון "קרן" מצויה במשנה בכמה מקומות לא רק ביחס לבלטות שבראש המזבח, אלא גם ביחס לפינת המזבח למטה: בזבחים ו,ב: "שלשה דברים היתה אותה הקרן משמשת מלמטן ושלשה מלמעלן". ובתמיד ד,א: "של

כוונתה לומר שקרן זו התייחדה בכך שהיו בה שני נקבים, אחד לשיירי דם החטאות הפנימיות - ביסוד המערבי, והשני לשיירי דם החטאות החיצוניות - ביסוד הדרומי, אך נקבים היו גם בשאר פינות היסוד.

ואכן, מסתבר לומר שהיה נקב גם בפינה הצפונית מזרחית של היסוד, שכן רוב הדמים שניתנו על המזבח אינם דמי חטאת, אלא דמי עולות ושלמים הניתנים בשתי מתנות שהן ארבע (תחילה בקרן המזרחית-צפונית ואחר כך בקרן המערבית-דרומית), וכן דמי בכור מעשר ופסח, הניתנים בכל מקום כנגד היסוד. נראה שבדמים אלה, הניתנים בזריקה מכלי ולא במתן אצבע, השייריים, אם היו, היו מועטים, וכן מסתבר, שרוב הדם נזרק במתנה הראשונה מבין השתיים, כדי לחסוך בטרחת המשא. גם בקרבנות הניתנים בשפיכה אחת, מסתבר שהנתינה הייתה בדרך כלל בצפון המזבח, הקרוב לבית המטבחיים. ממילא רוב דם הקרבנות ניתן בפינה המזרחית-צפונית של המזבח.

והנה, מצינו ב'אגרת אריסטיאס'⁴ ספר חיצוני מימי הבית השני, עדות על כך שביסוד היו נקבים רבים, וכך נאמר שם (אות צא):

”ופיות רבים יש ביסוד המזבח והם אינם נראים לאיש מלבד המשרתים בעבודה, וכל דמי הקרבנות הרבים מיטהרים כמו בתנועה אחת וכהרף עין”.

לעומת זאת, מדברי ה'תפארת ישראל' (מידות ג, ד אות כ"ד) עולה, שהיו רק שני נקבים ביסוד, אלא, שהייתה תעלה לאורך כל היסוד, והדם היה זורם דרכה אל נקבים אלו. בכך הוא פותר את בעיית המרחק ממקום זריקת הדם ברוב הקרבנות אל מקום הנקבים, הנמצאים בפינה הדרומית מערבית של המזבח, במרחק ניכר ממקום שפיכת הדם.

דברים דומים מצינו בדברי רש"י (שמות כט, יב): "אל יסוד המזבח - כמין בליטת בית קיבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ", ונראה שכוונתו במילים 'בית קיבול' לתעלה שעוברת דרך כל היסוד כדי לאפשר לדם להגיע אל הנקבים שבקצהו.

ד. הרמב"ם: הקרנות בראש המזבח כצורת קרני החיות

הרמב"ם סובר שהקרנות שרב כהנא דיבר עליהן הן הקרנות שבראש

בניינו וליטול אותו לאחר מכן) ניתן היה להביא את המשנה על הנקבים שביסוד, ולא מהנקבים שעליהם מדבר רב כהנא, שהם בראש המזבח; ועל כך תשובתם, שהגמרא העדיפה להביא את דברי רב כהנא, משום הפסוק. הערתם השנייה היא, שטעמו של רש"י לעניין החללים אינו מובן (ליקוטי הלכות כאן, וערוך השולחן ה, כ³).

ב. דעתם כשטמ"ק, שמדובר בנקבים ביסוד, ובאו לומר, שנקבים אלו עצמם מפורשים במשנה, אך הגמרא העדיפה להזכירם בשם רב כהנא, מחמת הפסוק המוכיח על עניינם. ואין לפרש כרש"י, שמדובר בנקבים בד' הקרנות שבראש המזבח, כי לשם הדם לא הגיע (ברכת הזבח, יד בנימין).

לכאורה אין מקום להבין בתוס' כאפשרות השנייה, שהרי העיקר חסר מן הספר, שלא כתבו במפורש שמדובר על הנקב ביסוד המזבח! ברם, יש מקום לומר שהבינו בפשטות, ש"מלאו כמזרק" לא יכול להיאמר אלא על נקבים אלו בלבד, ולכן באו רק לבסס את הדברים, ולא ראו צורך לאומרם במפורש.

מעיון בדברי תוס' נראה שפירשו את דברי רב כהנא כשטמ"ק, והם ה'יש מפרשים' שהזכיר השטמ"ק, וזאת משני טעמים:

א. לפי פירוש זה, הרישא והסיפא שבדברי תוס' קשורים זה לזה - תוס' מביאים פירוש חדש לדברי רב כהנא, ושוללים את פירוש רש"י.

ב. תוס' מקשים על טעמו של רש"י לעניין הנקבים, אך לא מציעים הסבר חלופי, ואם לדבריהם הנקבים הם למטה - הדבר מיושב.

ג. האם היה נקב רק בקרן המערבית-דרומית או בכל קרנות היסוד?

פירושם של תוס' (לפי האפשרות השנייה) והשטמ"ק מעורר קושי, שכן רב כהנא אומר: "קרנות של מזבח חלולות היו", כלומר מדובר על כמה קרנות, וכיצד ניתן לפרש שכוונתו רק לקרן המערבית-דרומית של היסוד, שלכאורה, לפי המשנה במידות, רק בה היו נקבים.

ייתכן לומר, שלדעתם היו נקבים דומים בכל פינות היסוד. אמנם המשנה במידות מזכירה נקבים בקרן המערבית-דרומית בלבד, אך

3. כך, כנראה, הם הבינו, שכן נקטו בפשטות כשיטת רש"י והרמב"ם, ולא ציינו לדעה אחרת.

4. אגרת המתארת את מעשה תרגום השבעים; נכתבה כנראה כמה עשרות

שנים לפני מרד החשמונאים. באגרת מובא תיאור של דברים מסוימים במקדש, ובהם המזבח.

מערבית שבראש המזבח.

ה. האם נקבי הקרנות מעכבים?

במסכת זבחים (סב,א) נאמר, שהקרנות שבראש המזבח הם מהדברים המעכבים במזבח. לפיכך מסתבר לומר, שאם החלל שבקרנות נדרש מעצם המושג 'קרן' (כפי שציידנו לעיל בדעת הרמב"ם) - הרי שדין זה מעכב. כן הוא ודאי גם לדעת השטמ"ק, וכן לדעת ה'ריעות שלמה' הסובר בדעת הרמב"ם שהיו מנסכים יין ומים לנקבי הקרנות שבראש המזבח.

לעומת זאת, על פי שאר הפירושים, שלפיהם החלל נדרש לקבל בו את דם החטאת, או שמדובר על נקבים שביסוד המזבח, ייתכן שאין החלל בקרן מעכב, ורב כהנא רק אמר שכך נעשה בימי בית שני ובימי זכריה הנביא, אך אין זו חובה מהתורה.

1. סיכום

נחלקו ראשונים, לאלו קרנות התכוון רב כהנא באומרו (זבחים נד,ב) שהן צריכות להיות חלולות:

א. רש"י ורמב"ם סוברים שהמדובר הוא על הקרנות שבראש המזבח. לרש"י עליהם להיות חלולות כדי שדם החטאת ישפך לתוכם, ואילו לרמב"ם הן חלולות משום שכך הוא מבנה המזבח, ולא לשם שימוש כלשהוא.

ב. השטמ"ק סובר, שהקרנות שצריכות להיות חלולות אלו הקרנות שביסוד.

לגבי שיטת תוס' - נחלקו האחרונים האם דעתם כרש"י והרמב"ם או שהם סוברים כשטמ"ק. הפירוש המסתבר יותר בדעתם הוא שהם סוברים כשטמ"ק. על פי פירוש זה, יש חללים בקרנות לאורך כל היסוד ולא רק בפינה הדרומית-מערבית של היסוד.

כך אכן עולה מהתיאור המופיע ב'אגרת אריסטיאס'.

להלכה נראה שיש להחמיר ככל הדעות ולעשות נקבים בקרנות המזבח הנמצאות בראשו ובפינה הדרומית-מערבית של היסוד, ואם רוצים - ניתן לעשות חללים לכל אורך היסוד.

המזבח, ואלו דבריו (בית הבחירה ב,ח): "גובה כל קרן וקרן חמשה טפחים, וריבוע כל קרן אמה על אמה, וארבע הקרנות חלולות היו מתוכן".

ובהלכה ט"ז הרמב"ם אף מתאר כיצד בונים קרן חלולה, ואלו דבריו: "כשבונים המזבח... ונותן בתוך הבנין גוף של עץ או אבן בקרן דרומית מזרחית כמדת היסוד, וכן נותן בתוך כל קרן וקרן עד שישלים הבנין ויסיר הגופים שבתוך הבנין כדי שתשאר קרן דרומית מזרחית בלא יסוד וישארו הקרנות חלולין".

הרמב"ם אינו מבאר מה הטעם לעשות את הקרנות חלולות, ואף אינו מביא את הפסוק המלמד זאת. נראה שלדעתו צורת 'קרן' האמורה בתורה היא קרן חלולה, כקרני החיות שהן חלולות, והפסוק בזכריה מהווה רק גילוי מילתא לכך.

כך אכן כתב האברבנאל (שמות כז): "ונקראו קרנות מפני שהיו בולטות לצד מעלה כמו קרניים [כיו"ב ברמב"ן דברים א,ד], גם [מפני ש]היו חלולות מבפנים כדי לשפוך בם הדם, שמשם היה יורד למטה בתוך חלל הארץ אל יסוד המזבח ויורד עד התהום ולא יראה לעין" (דבריו בעניין הדם הם כעין פרש"י, אך תמוה, היכן מצינו ששופכים דם לקרנות).

גם יוסף בן מתתיהו (מלחמת היהודים ה,הו) כותב: "ופינותיו [של המזבח] היוצאות ממנו היו כדמות קרנות", ומשמע, כקרני הבהמות.

בעל 'ריעות שלמה' (הל' בית הבחירה ב,ח) פירש בדעת הרמב"ם שלא הזכיר כרש"י שהקרנות חלולות כדי שדם החטאת ישפך לתוכם, שזה משום שבאמת דם החטאת אינו נשפך לחללים אלו. לדעתו הרמב"ם סובר שחללים אלו שבקרנות שימשו לניסוך היין והמים, וכפי שפירש רש"י בזכריה: "ומלאו - נפשותם כל טוב. כמזרק - שמלא דם לפני המזבח. כזויות מזבח - שמנסכין שם יין והיין צף עליו כמו ששינונו במסכת סוכה".

ראוי לציין, שגם השטמ"ק (בהשמטות לזבחים סד,א אות מ"ב) סובר שהנקבים שלתוכם ניסכו את היין והמים היו בקרן הדרומית